

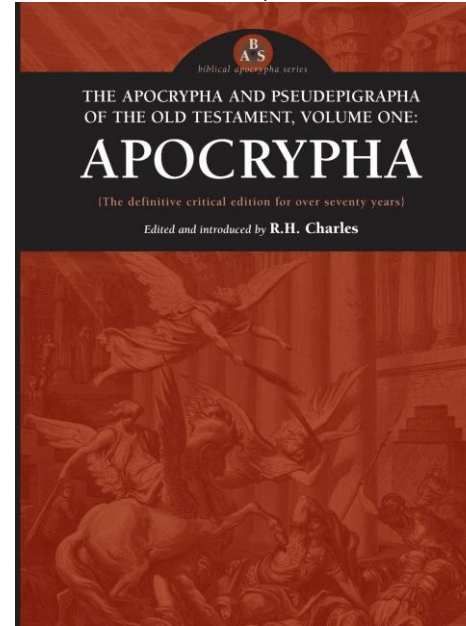
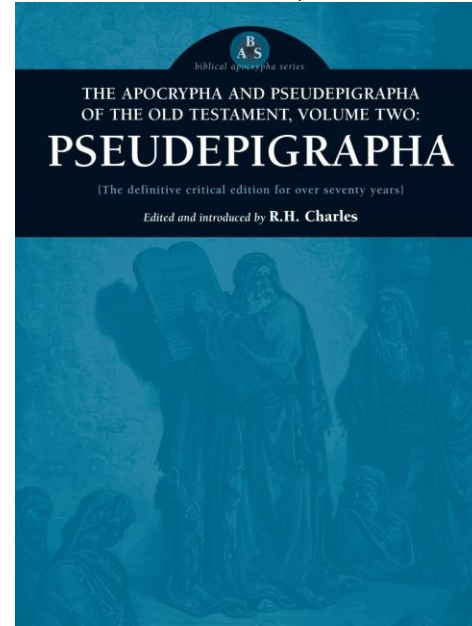
הספרות החיצונית בחז"ל

פרק א: מהי הספרות החיצונית

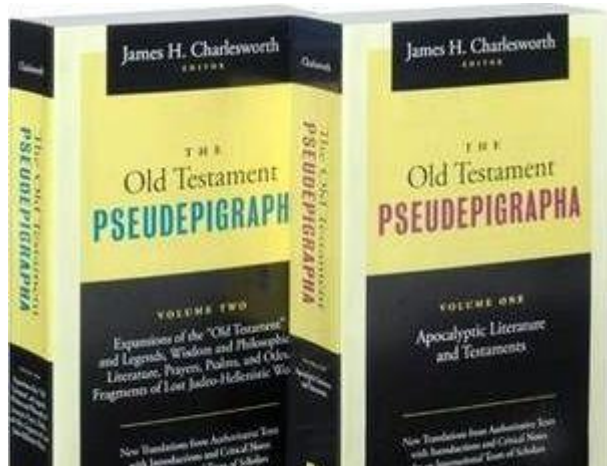

• ספרים שלא נכנסו למקרא

• נשמרו במקרא הנוצרי הקתולי/אורתודוכסי כחלק מתרגום השבעים ליוונית (apocrypha)

• נשמרו בקרב כנסיות אחרות כמו הכנסייה האתיופית, הכנסייה הסלבית, הכנסייה הקופטית, הכנסייה הסורית ועוד, בשפות שונות (pseudepigrapha)

• אין הסכמה על הרכבו של האחרון

• בסוג הראשון נכללים:

ספרי המכבים

ספר בן סירא

ספר יהודית

ספר טוביה

תוספות שונות למקרא.

• בסוג השני נכללים:

ספרי חנוך

ספר היובלים

צוואות השבטים

יוסף ואסנת

• בקומראן התגלו ספרים משני הסוגים:

טוביה

ספר היובלים

חנוך הראשון

• וכן התגלו ספרים חיצוניים שלא היו

ידועים קודם לכן:

מגילה חיצונית לבראשית

תעודת לוי

תעודת נפתלי

דעתם של חז"ל על הספרים החיצוניים

מ' סנהדרין י א

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר: "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשי ידי להתפאר" (ישעיה ס כא). ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, ואפיקורס. רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצוניים.

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ב: ספר בן סירא

גילוי נאות

- טל אילן, "יחסו של בן סירא לנשים וקבלתו בתלמוד הבבלי", מדעי היהדות 40 (תש"ס), עמ' 103–112.
- Tal Ilan, "Canonization and Gender in Qumran: 4Q179, 4Q184, 2Q218 and 11QPsalms^A," in *The Dead Sea Scrolls and Contemporary Culture: Proceedings of the International Conference held in the Israel Museum, Jerusalem (July 6-8, 2008)*, ed. Adolfo D. Roitman, Lawrence H. Schiffman and Shani Tzoref (Leiden: Brill, 2011) 513-45.
- טל אילן, "ספר בן סירא מהגניזה – פילולוגיה ומגדר", מסכת יג (תשע"ז-תשע"ח), עמ' 119–132.

• ספר בן סירא השתמר בעברית:

1. בכתב יד ממצדה (וחלקים ממנו גם בקומראן)

2. בכמה כתבי יד מן הגניזה

3. בציטוטים בספרות חז"ל

• הוא השתמר במלואו ביוונית בתרגום ה-70 וכן בשפות אחרות כמו סורית

• משנה סנהדרין י א

רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים.

• תלמוד ירושלמי סנהדרין י א, כח ע"א

רבי עקיבה אומר: אף הקורא בספרים החיצונים, כגון סיפרי **בן סירא** וסיפרי בן לענה אבל סיפרי המירס וכל ספרים שנכתבו מכאן והילך הקורא בהן כקורא באיגרת.

• משנה ידים ג ה-ו

כל כתבי הקדש מטמאין את הידים. שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים. ר' יהודה אומר: שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת. רי"א: קהלת אינו מטמא את הידים ושיר השירים מחלוקת.

• תוספתא ידים ב

הגליונים וספרי המינין אינן מטמאות את הידים. **ספרי בן סירא** וכל ספרים שנכתבו מכאן ואילך אינן מטמאין את הידים.

בבלי בבא קמא צב ע"ב

א"ל רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמרי אינשי: מטייל ואזיל דיקלא בישא גבי קינא דשרכי? אמר ליה: דבר זה כתוב בתורה, שנוי בנביאים, ומשולש בכתובים, ותנן במתניתין, ותנינא בברייתא. כתוב בתורה, דכתיב: "וילך עשו אל ישמעאל" (בראשית כח ט), שנוי בנביאים, דכתיב: "ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים ויהיו עמו" (שופטים יא ג); ומשולש בכתובים, דכתיב: "כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו" (בן סירא יג יד); תנן במתני': "כל המחובר לטמא – טמא, כל המחובר לטהור – טהור" (מ' כלים יב ב); ותנינא בברייתא: רבי אליעזר אומר: לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו.

רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצונים וכו'. תנא: בספרי מינים. רב יוסף אמר: **בספר בן סירא נמי אסור למיקרי**. אמר ליה אביי: מאי טעמא? אילימא משום דכתב [ביה]: לא תינטוש גילדנא מאודניה דלא ליזיל משכיה לחבלא, אלא צלי יתיה בנורא, ואיכול ביה תרתין גריצים. אי מפשטיה, באורייתא נמי כתב: "לא תשחית את עצה" (דברים כ ט). אי מדרשא - אורח ארעא קא משמע לן, דלא ליבעול שלא כדרכה. ואלא משום דכתיב: **"בת לאביה מטמונת שוא, מפחדה לא יישן בלילה, בקטנותה - שמא תתפתה, בנערותה - שמא תזנה, בגרה - שמא לא תינשא, נישאת - שמא לא יהיו לה בנים, הזקינה - שמא תעשה כשפים"** הא רבנן נמי אמרוה: "אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אשרי מי שבניו זכרים, אוי לו למי שבניו נקבות" (ב' פסחים סה ע"א). אלא משום דכתיב: "לא תעיל דויא בלבך דגברי גיברין קטל דויא" הא שלמה אמרה: "דאגה בלב - איש ישחנה" (משלי יב כה). רבי אמי ורבי אסי, חד אמר: ישיחנה מדעתו, וחד אמר: ישיחנה לאחרים. ואלא משום דכתיב: "מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא אל ביתך" - והא רבי נמי אמרה, דתניא: רבי אומר: לעולם לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנאמר: "איש רעים להתרועע" (משלי יח כד). אלא משום דכתיב: "זלדקן - קורטמן, עבדקן - סכסן, דנפח בכסיה - לא צחי. אמר: במאי איכול לחמא? לחמא סב מיניה. מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה, כולי עלמא לא יכלי ליה". אמר רב יוסף: מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו: **"אשה טובה - מתנה טובה, בחיק ירא אלהים תנתן. אשה רעה - צרעת לבעלה."** מאי תקנתיה? יגרשנה מביתו, ויתרפא מצרעתו. **"אשה יפה - אשרי בעלה, מספר ימיו כפלים. העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודתה. אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר, כי בתואר אשה יפיה רבים הושחתו, ועצומים כל הרוגיה. רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה כניצוץ מבעיר גחלת"**. "ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים מרמה" (ירמיהו ה כז). "מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך. רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מאלף". "משוכבת חיקך שמור פתחי פיך" (מיכה ז ה). "אל תצר צרת מחר" "כי לא תדע מה ילד יום" (משלי כז א), "שמא למחר איננו, ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו". "כל ימי עני רעים" (משלי טו טו), בן סירא אומר: "אף לילות. בשפל גגים גגו, ובמרום הרים כרמו. ממטר גגים לגגו, ומעפר כרמו לכרמים".

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ג: ספר מכבים ב

- הספר השתמר בתרגום ה-70
- בניגוד למכבים א (שנכתב בעברית) מכבים ב נכתב ביוונית
- יש לספר סופר (יסון מקיריני) אבל הנוסח שבידינו הוא תקציר
- הגיבור שלו הוא רק יהודה המכבי (ולא יתר אחיו)
- הוא מתאר את האירועים שקדמו למרד ואת גזירות אנטיוכוס ביתר פירוט
- רק בו נזכרת האם של שבעת הבנים שמתו על קידוש השם
- חז"ל מספרים את סיפור האם ושבעת בניה

איכה רבה (בובר) פרשה א

מעשה במרים בת תנחום שנישבת, היא ושבעה בניה עמה. מה עשה לה השלטון? חבש כל אחד בפני עצמו. הוציא את הראשון ואמר לו: השתחוו לצלם כשם שהשתחוו אחיך. א"ל: ח"ו אחי לא השתחוו, אף אני לא אשתחוו לו. א"ל: למה? שכתוב בתורה "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ ב), צוה עליו להרגו. הוציא את השני. א"ל: השתחוו לצלם, כמו שהשתחוו אחיך. א"ל: ח"ו לא השתחוו אחי, אף אני איני משתחוו לו. א"ל: למה? שכתוב בתורה: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שמות כ ג). מיד צוה עליו להרגו. הוציא את השלישי. א"ל: השתחוו לצלם כשם שהשתחוו אחיך. א"ל: ח"ו לא השתחוו אחי, אף אני איני משתחוו לו. א"ל: למה? שכתוב בתורה: "זובח לאלהים יחרם" (שמות כב יט). צוה עליו להרגו. הוציא את הרביעי. א"ל: השתחוו לצלם כשם שהשתחוו אחיך. א"ל: ח"ו לא השתחוו אחי, אף אני לא אשתחוו לו. א"ל: למה? שכתוב בתורה: "לא תשתחוו להם ולא תעבדם" (שמות כ ה). צוה עליו להרגו. הוציא החמישי. א"ל: השתחוו לצלם כשם שהשתחוו אחיך. א"ל: ח"ו לא השתחוו אחי, אף אני לא אשתחוו. א"ל: למה? שכתוב בתורה "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" (דברים ד לט). צוה עליו להרגו. הוציא הששי וא"ל: השתחוו לצלם, כשם שהשתחוו אחיך. א"ל: ח"ו לא השתחוו אחי, אף אני לא אשתחוו. א"ל: למה? שכתוב בתורה: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו ד). הוציא את השביעי, והוא היה הקטון שבהם. א"ל: השתחוו לצלם כשם שהשתחוו [אחיך]. א"ל: ח"ו לא השתחוו אחי לצלם, אף אני לא אשתחוו. א"ל: למה? שכבר נשבענו לאלהינו שאין אנו ממירין אותו ביראה, שנאמר: "את ה' האמרת היום" (דברים כו יז). וכשם שנשבענו לו, כך נשבע לנו, שלא להמירנו באומה אחרת, שנאמר: "וה' האמירך היום" (דברים כו יח).

א"ל: א"כ אני אזרוק הטבעת זו לפני הצלם, ולך הביאהו כדי שיראו ויאמרו קיים מצות הקיסר. א"ל: אללי לך קיסר, ממך שאתה בשר ודם אתיירא, ולא אתיירא מפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא אלוה של עולם. א"ל וכי יש אלוה בעולם? א"ל: אללי לך קיסר. וכי עולם של הפקר ראית? א"ל: וכי יש פה לאלהיכ?, א"ל: בע"ז שלכם כתיב: "פה להם ולא ידברו" (תהלים קטו ה), אבל באלהינו כתיב: "בדבר ה' שמים נעשו" (תהלים לג ו). א"ל: וכי יש עינים לאלהיכם? א"ל: בע"ז שלכם כתיב: "עינים להם ולא יראו" (תהלים קטו ה), אבל באלהינו כתיב: "תמיד עיני ה' אלהיך בה" (דברים יא יב). א"ל: וכי יש אזנים לאלהיכם? א"ל: בע"ז שלכם כתיב: "אזנים להם ולא ישמעו" (תהלים קטו ו), אבל באלהינו כתיב: "ויקשב ה' וישמע" (מלאכי ג טז). א"ל: "וכי יש אף לאלהיכם? א"ל: בע"ז שלכם כתיב: "אף להם ולא יריחון" (תהלים קטו ו), אבל באלהינו כתיב: "ורח ה' את ריח הניחוח" (בראשית ח כא). א"ל: וכי יש ידים לאלהיכם? א"ל: בע"ז שלכם כתיב: "ידיהם ולא ימישון" (תהלים קטו ז), אבל באלהינו כתיב: "אף ידי יסדה ארץ" (ישעיה מח יג). א"ל: וכי יש רגלים לאלהיכם? א"ל: בע"ז שלכם כתיב: רגליהם ולא יהלכו (תהלים קטו ז), אבל באלהינו כתיב: "ועמדו רגליו ביום ההוא" (זכריה יד ד)... א"ל: וכי יש גרון לאלהיכם? א"ל: בע"ז שלכם כתיב: "לא יהגו בגרונם" (תהלים קטו ז), אבל באלהינו כתיב: "חכו ממתקים וכלו מחמדים" (שה"ש ה טז).

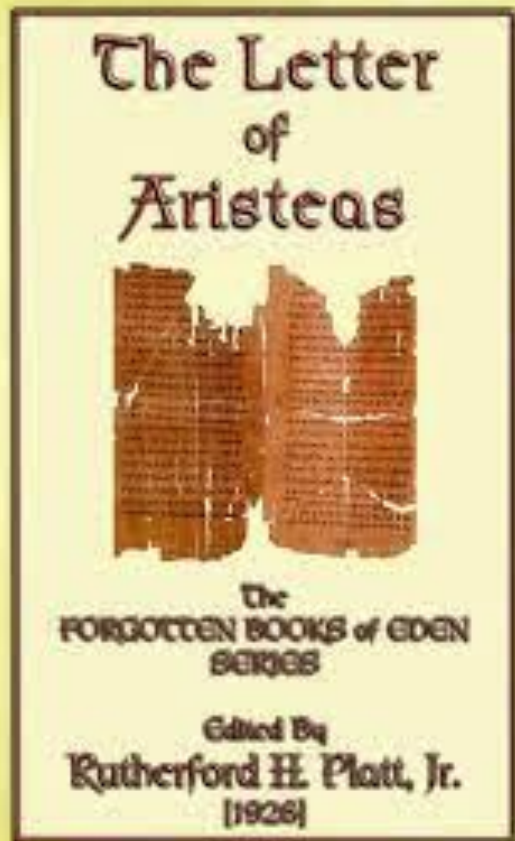
א"ל: אם יש לו כל המדות הללו, מפני מה לא הציל אתכם מידי כשם שהציל חנניה מישאל ועזריה? א"ל: חנניה מישאל ועזריה היו זכאין ונפלו ביד מלך זכאי, אבל אנו חייבים, ונפלנו ביד מלך חייב ואכזרי, כדי שיתבע דמנו. כי הרבה דובים והרבה נמרים יש לו להקב"ה שיפגעו בנו, ולא מסרנו הקדוש ברוך הוא אלא בידך בשביל שהוא עתיד לתבוע את דמנו מידך. מיד צוה עליו להרגו. א"ל אמו: בחייך קיסר, תנה לי את בני ואנשקהו ואחבקהו. ונתנו לה את בנה, והוציאה את דדיה והניקתהו חלב, לקיים מה שנאמר: 'דבש וחלב תחת לשונך' (שה"ש ד יא). אמרה לו אמו: בחיי ראשך קיסר, תנה חרב על צוארי ועל צוארו ביחד. א"ל: ח"ו אינו עושה הדבר הזה, שכתוב בתורתכם: "אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד" (ויקרא כב כח). א"ל אותו תינוק: רשע, וכי כל התורה כולה קיימת חוץ מפסוק זה? מיד לקחוהו ממנה להרגו. אמרה לו אמו: בני, אל ירך לבבך ואל תחת, אצל אחיך אתה הולך, ואתה ניתן בתוך חיקו של אברהם אבינו, ואמור לו משמי: אתה בנית מזבח אחד ולא הקרבת את בנך. אבל אני בניתי שבעה מזבחות, והקרבתי את בני עליהם. ולא עוד אלא דידך נסיון, ודידי עובדין. וכיון שנהרג שיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בן שש שנים ומחצה וב' שעות. באותה שעה צעקו כל אוה"ע ואמרו: ומה אלהיהם של אלו עושה להם כך וכך, והם נהרגים עליו בכל שעה. אמרו: לאחר ימים נשתתית האשה ההיא, ועלתה לראש הגג והשליכה עצמה ומתה. וקראו עליה: "אם הבנים שמחה" (תהלים קיג ט). ורוח הקודש אומרת: "על אלה אני בוכיה".

מכבים ב ז יח (תרגום דניאל שוורץ)

אחריו הביאו את השישי, ובעמדו למות הוא דיבר כך: אל תתעה
לשווא שהרי אנו סובלים את הדברים האלה בגלל עצמנו, מכיוון
שחטאנו כלפי האלוהים שלנו. אך אתה אל תחשוב שתהיה פטור
מעונש, לאחר ששלחת את ידך להלחם באל.

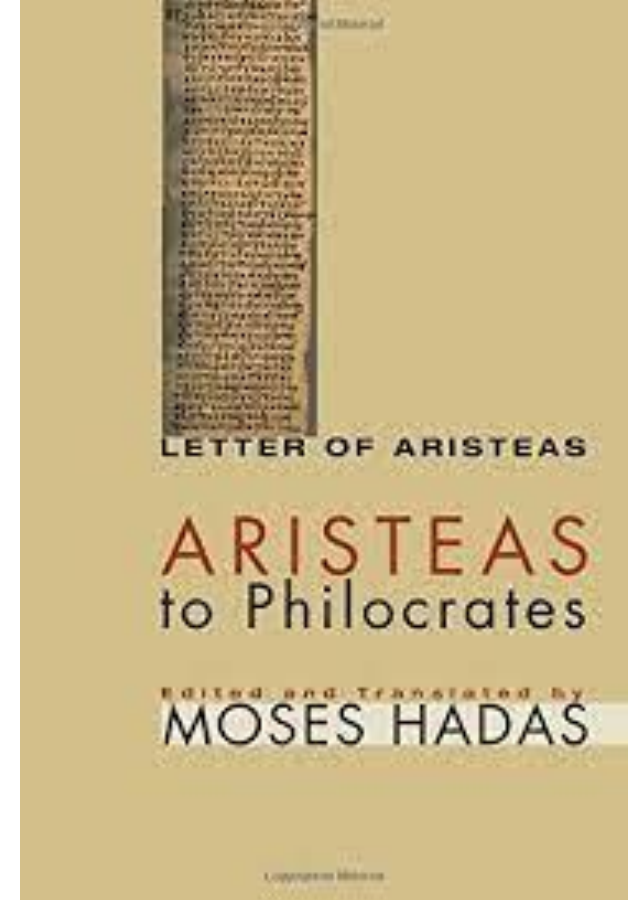
ב' גיטין נז ע"ב

"כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה" (תהלים מד כג). רב יהודה אמר: זו אשה ושבעה בניה. **אתיוהו קמא לקמיה דקיסר**. אמרו ליה: פלח לעבודת כוכבים! אמר להו, כתוב בתורה: "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ ב), אפקוהו וקטלוהו. ואתיוהו לאידך לקמיה דקיסר. אמרו ליה: פלח לעבודת כוכבים! אמר להו: כתוב בתורה: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (שם ג), אפקוהו וקטלוהו. אתיוהו לאידך, אמרו ליה: פלח לעבודת כוכבים! אמר להו: כתוב בתורה: "זובח לאלהים יחרם" (שם כב יט), אפקוהו וקטלוהו. אתיוהו לאידך. אמרו ליה: פלח לעבודת כוכבים! אמר להו: כתוב בתורה: "לא תשתחוה לאל אחר" (שם לד יד), אפקוהו וקטלוהו. אתיוהו לאידך. אמרו ליה: פלח לעבודת כוכבים! אמר להו: כתוב בתורה: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (דברים ו ד), אפקוהו וקטלוהו. אתיוהו לאידך. אמרו ליה: פלח לעבודת כוכבים! אמר להו: כתוב בתורה: "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" (שם ד לט). אפקוהו וקטלוהו. אתיוהו לאידך. אמרו ליה: פלח לעבודת כוכבים! אמר להו: כתוב בתורה: "את ה' האמרת וגו' וה' האמירך היום" (שם כו יז), כבר נשבענו להקדוש ברוך הוא שאין אנו מעבירין אותו באל אחר, ואף הוא נשבע לנו שאין מעביר אותנו באומה אחרת. א"ל קיסר: אישדי לך גושפנקא וגחין ושקליה, כי היכי דלימרו קביל עליה הרמנא דמלכא. א"ל: חבל עלך קיסר, חבל עלך קיסר, על כבוד עצמך כך, על כבוד הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה! אפקוהו למיקטליה. אמרה להו אימיה: יהבוהו ניהלי ואינשקיה פורתא. אמרה לו: בניי, לכו ואמרו לאברהם אביכם: אתה עקדת מזבח אחד ואני עקדתי שבעה מזבחות! אף היא עלתה לגג ונפלה ומתה. יצתה בת קול ואמרה: "אם הבנים שמחה" (תהלים קיג ט).

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ד: איגרת אריסטאס

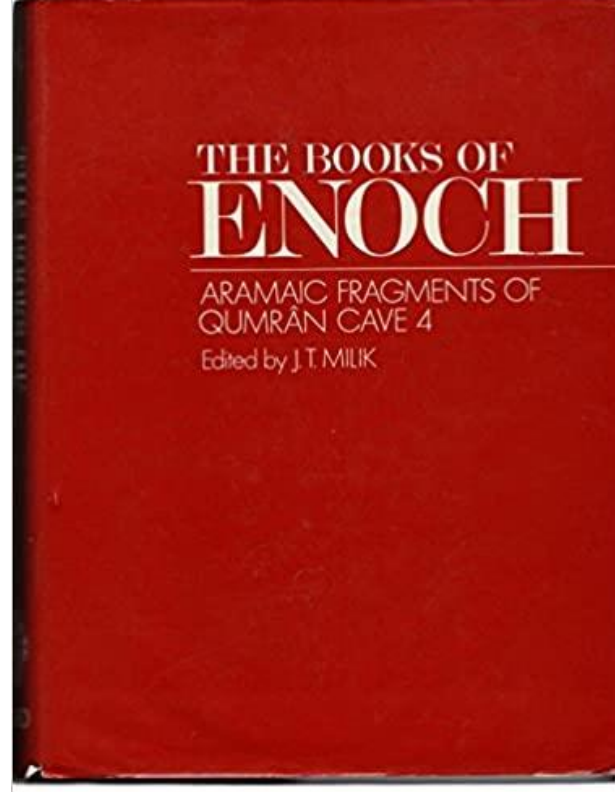
- האגרת נכתבה מאריסטאס, הספרן בספריית אלכסנדריה, לאחיו פילוקרטס.
- מתארת את החלטת הספרייה החדשה באלכסנדריה, שנוסדה על ידי תלמי השני פילדלפוס, לתרגם ליונית את יצירות התרבות של העמים שאינם דוברים יונית.
- מתארת את הזמנתם של שבעים ושניים זקנים מירושלים (ששה מכל שבט) לתרגם את התורה ליונית. רוב הספר מוקדש לדיונים פילוסופיים בין חכמי היהודים למלך תלמי פילדלפוס.

מכילתא דר' ישמעאל בא, פסחא יד

"ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען ובארץ גושן שלשים שנה וארבע מאות שנה" (שמות יב מ). וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך. כיוצא בו כתבו אליו: "אלהים ברא בראשית" (בראשית א א), "אעשה אדם בצלם ובדמות" (שם כז), "זכר ונקוביו בראם" (שם ה ב), "ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי" (שם ב ב), "הבה ארדה ואבלה שם שפתם" (שם יא ז), "ותצחק שרה בקרוביה לאמר" (שם יח ב), "כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס" (שם מט ז), "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא אדם" (שמות ד ו), "לא חמור אחד מהם נשאתי" (במדבר טז טז), "אשר חלק יי אלהיך אותם להאיר לכל העמים" (דברים ד יט). וכתבו לו: "אשר לא צויתי לאומות לעבדם" (שם). וכתבו לו: "ואת צעירת הרגלים" (ויקרא יא ו), "ומושב בני ישראל שלשים שנה וארבע מאות שנה" (שמות יב מ).

ב' מגילה ט ע"א-ב

דתניא: מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקדוש ברוך הוא בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולן לדעת אחת. וכתבו לו: "אלהים ברא בראשית" (בראשית א א). "אעשה אדם בצלם ובדמות" (שם כז). "ויכל ביום הששי, ויישבות ביום השביעי" (בראשית ב ב). "זכר ונקבה בראו" (בראשית ה ב), ולא כתבו "בראם". "הבה ארדה ואבלה שם שפתם" (בראשית יא ז). "ותצחק שרה בקרוביה" (בראשית יח יב). "כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס" (בראשית מט ז). "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם" (שמות ד כ). "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות שנה" (שמות יב מא). "וישלח את זאטוטי בני ישראל" (שמות כד ה). "ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו" (שמות כד יא). "לא חמד אחד מהם נשאתי" (במדבר טז טו). "אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים" (דברים ד יט). "וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעובדם" (דברים יז ג). וכתבו לו: "את צעירת הרגלים", ולא כתבו לו: "ואת הארנבת" (ויקרא יא ו), מפני שאשתו של תלמי ארנבת שמה, שלא יאמר: שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה.

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ה: חנוך א (האיתיופי)

- בספרות החיצונית ישנם שלושה ספרי חנוך וכולם מתיחסים לבראשית ה כא-כד: [כא] ויהי חנוך חמש וששים שנה ויולד את מתושלח: [כב] ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח שלש מאות שנה ויולד בנים ובנות: [כג] ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה: [כד] **ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים.**

- חנוך הראשון השתמר בשלמותו רק בגעז (השפה האיופית העתיקה). החיבור תורגם מיוונית, וקטעים גדולים מהספר השתמרו ביוונית על פפירוסים. במקורו נכתב החיבור ארמית, כפי שהמצא מקומראן מוכיח.

- חנוך השני השתמר בסלאבית עתיקה וקטעים ממנו התגלו לאחרונה בקופטית (מצרית עתיקה). יש בו מרכיבים נוצריים בולטים והוא כנראה מאוחר לחלק מספרות חז"ל.

- חנוך השלישי הוא חיבור מן הספרות הידועה בשם "ספרות ההיכלות" – ספרות מיסטית קדומה משלהי העת העתיקה. יש לה קשרים הדוקים לספרות חז"ל אבל היא איננה חלק ממנה.

- חיבור חנוכי נוסף שקיבל את השם "ספר הענקים" התגלה גם הוא בקומראן. שרידים לספר השתמרו בספרות המניכאית גם בקופטית וגם בסוגדית.

- כל החיבורים הללו מהללים את חנוך והופכים אותו למלאך. חנוך השלישי הופך אותו למלאך החשוב יותר של הקב"ה – מטטרון.

• בספרות חז"ל הקלאסית, לעומת זאת, חנוך נחשב לדמות שלילית:

בראשית רבה כה א: אמר ר' חמא בר' הושעיא: אינו נכתב בתוך טומוסן של צדיקים אלא בטומוסן של רשעים. ר' אייבו: חנוך חנף היה, פעמים צדיק, פעמים רשע.

"המינים שאלו את ר' אבהו. אמרו לו: אין אנו מוצאים מיתה לחנוך. אמר להם: למה? אמרו לו: נאמ' כאן לקיחה ונאמ' באליהו לקיחה. אמר להם: אם לקיחה אתם דורשים, נאמ' כאן לקיחה, ונאמ' ביחזקאל: "הנני לוקח את מחמד וגו'" (יחזקאל כד טז). אמר ר' תנחומא: יפה השיבם.

מטרונא שאלה את ר' יוסי: אין אנו מוצאים מיתה בחנוך. אמר לה אילו: נאמ' "ויתהלך חנוך את האלהים" ושתק, הייתי אומר כדבריך. כשהוא אומר "ואיננו כי לקח אתו וגו'" איננו בעולם, כי לקח אתו אלהים.

• בתלמוד הבבלי אינו נזכר בכלל.

בבלי סוכה ה ע"א: ותניא: רבי יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר: "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו טז).

ראו גם: תרגום אונקלוס בראשית ה כד: "והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי **אמית** יתיה"

• אזכרות של חנוך א בספרות חז"ל:

בבלי יומא סז ע"ב: תנא דבי רבי ישמעאל: עזאזל - שמכפר על מעשה עוזא ועזאל.

מסכת כלה רבתי ג ה: אל תכשל בעיניך, שאין מכשול אלא בעינים, שכן את מוצא עוזא ועוזיאל, לא נכשלו אלא בעיניהם, שנאמר: "ויראו בני האלהים את בנות האדם" (בראשית ו א).

חנוך א: עזאל – שם אחד מן המלאכים שנפלו.

• אזכרות של ספר הענקים אצל חז"ל:

בבלי נדה סא ע"א: דאמר מר: סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הוו. ... ואמר רבי יוחנן: זה עוג שפלט מדור המבול.

חנוך א ו: שמחזאי – מנהיג המלאכים שמרדו

ספר הענקים: אחיה בן שמחזאי – גיבור הספר.

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ו: ברוך (הסורי)

Copyrighted Material

THE
APOCALYPSE
OF BARUCH

TRANSLATED FROM
THE SYRIAC

R. H. CHARLES, M.A.

Copyrighted Material

- גם על ברוך בן נריה – סופרו של ירמיהו במקרא (כו ד-לב; לב יב-טז; מג ג-ו; מה א-ב) – התפתחה ספרות ענפה.
- ברוך א הוא ספר חיצוני מימי בית שני, שהשתמר בתרגום ה-70 ובקאנון האורתודוקסי והקתולי.
- ברוך ב – או חזון ברוך – הוא שמעניין אותנו. הוא נכתב בוודאי לאחר חרבן בית שני. הוא השתמר רק בסורית (בכנסיה הסורית) ובתוך הספר נכתב שהטקסט תורגם מיונית. לא ברור באיזה שפה היה המקור, אך יש לשער שהיה בעברית.
- ברוך ג השתמר ביונית ובסלאבית. לא ברור אם הוא יהודי או נוצרי במקור.
- קיים גם ברוך ד, שנקרא גם "יתר דברי ירמיה" והוא השתמר ביונית, בארמנית, באתיופית ובסלאבית. הוא מתאר את ירושלים לאחר החרבן ויש הטוענים שנכתב במאה השנייה, לא ברור באיזו שפה.

• חזון ברוך (הסורי) י יח (תרגום א' כהנא): ואתם הכהנים, קחו מפתחות המקדש, וזרקתם אותם השמימה, ונתתום לאדוני ואמרתם: שמור אתה ביתך כי אנחנו שוא שמרנו. ואתן הבתולות האורגות בוץ ומשי עם זהב אופיר, מהרנה קחנה הכל והשלכתן אל תוך האש בבלי תענית כט ע"א: תנו רבנן: משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה, ומפתחות ההיכל בידן, ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו: רבונו של עולם! הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים – יהיו מפתחות מסורות לך, וזרקום כלפי מעלה. ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם, והם קפצו ונפלו לתוך האור.

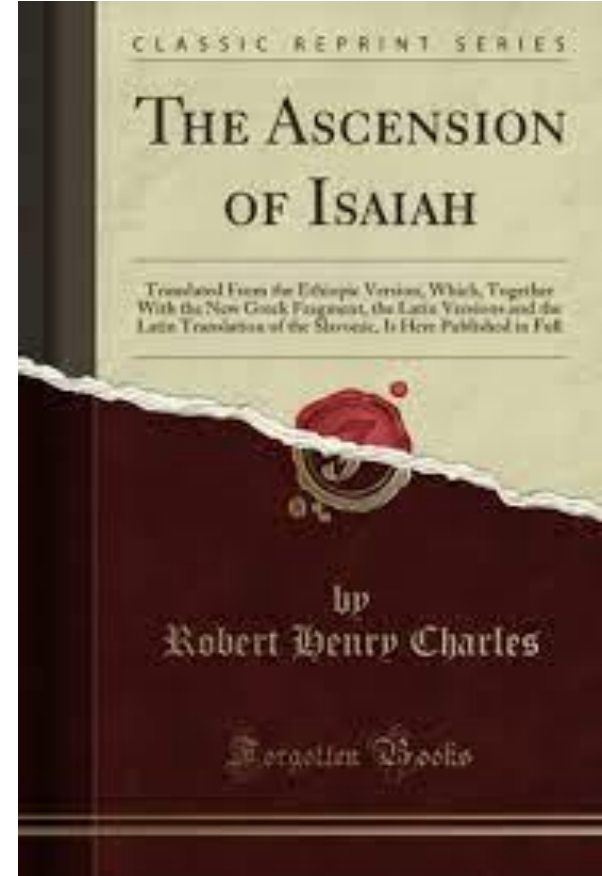
• חזון ברוך ו ד; ז א: וארא והנה ארבעה מלאכים עומדים בארבע פינות העיר והמה אוחזים איש איש לפיד בידו ... ויהי אחר הדברים האלה ואשמע את המלאך אומר אל המלאכים האוחזים בלפידים: עתה החלו והחרבתם את העיר עד היסוד ולא יתפארו האויבים לאמר: אנחנו החרבנו את חומת ציון, אף שרפנו מקום אל שדי.

פסיקתא רבתי פסקא כו: שם ישבו השונאים ונטלו עצה (מן הזקינים) האיך לשרוף בית המקדש. עד שנמלכו ביניהם, נטלו עיניהם והנה ארבעה מלאכים יורדים ובידם ארבעה לפידים של אש ונתנו בארבעה זוית של היכל ושרפו אותו. כשראה כהן גדול שנשרף ביהמ"ק, נטל את המפתיחות וזרקן לשמים. פתח פיו ואמר: הרי מפתחות של ביתך, אפיטרופוס של שקר הייתי בתוכו ... כשראו הכהנים והלויים שנשרף בית המקדש נטלו את הכינורים ואת החצוצרות ונפלו באש ונשרפו. כשראו הבתולות שהיו אורגות בפרוכת שנשרף ביהמ"ק נפלו באש ונשרפו שלא יענו אותן השונאים.

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ז: עליית ישעיהו

• הספר עליית ישעיהו השתמר בשלמותו רק באתיופית, אך קטעים ביונית נמצאו על פפירוס במצרים. בצורתו הנוכחית הוא ספר נוצרי.

• בתוכו השתמר חיבור יהודי קדום יותר אותו חוקרים מכנים "קידוש השם של ישעיהו".

* עליית ישעיהו ו א; יד: בליעל זעם על ישיעהו והכניס בלבו של מנשה שנסרו במסור של עץ ... וכאשר נוסר ישעיהו לשניים הוא לא צעק ולא בכה אלא שפתיו דובבו בדברו עם רוח הקודש עד שתם ניסורו.

ירושלמי סנהדרין י ב, כח ע"ג: כד דקם מנשה, הוה פרי חורי ישעי' בעי מיקטלוניה. והוא ערק מן קדמויי. ערק לארזא ובלעיה ארזא, חסר ציציתה. דגולתיה, אתון ואמרין קדמוי. אמר לון: אזלון ונסרון ארזא. ונסרו לארזא ואיתחמי דמא.

* עליית ישעיהו ג ח-ט: וישעיהו עצמו אמר: אני טוב ממשה הנביאת שכן משה אמר "לא יראני האדם וחי" (שמות לג כ) וישעיהו אמר: אני ראיתי את אלהים (השוו ישעיהו ו) וחי אני.

בבלי יבמות מט ע"ב: תני: שמעון בן עזאי אומר: מצאתי מגלת יוחסין בירושלים, וכתוב בה: ... מנשה הרג את ישעיה. אמר רבא: מידן דייניה וקטליה. אמר ליה: משה רבך אמר: "כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג כ), ואת אמרת: "ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא" (ישעיה ו א) ... אמר שם, איבלע בארזא. אתיוה לארזא ונסרוה, כי מטא להדי פומא נח נפשיה.

The Apocryphon of Jannes and Jambres the Magicians

P. Chester Beatty XVI (with New Editions of
Papyrus Wundobonensis Greek

inv. 29456 + 29828 verso and British Library
Cotton Tiberias B. v f. 87).

Edited with Introduction, Translation and Commentary by
ALBERT PIETASIA

BRILL

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ח: יאנס וימברס

- ברית דמשק טור 5, שורות 16–18 (המאה השניה לפנה"ס): ויחר אפו בעלילותיהם כי לא עם בינות הוא. הם גוי אבד עצות מאשר אין בהם בינה. כי מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים, ויקם בליעל את **יחנה ואת אחיהו** במזימתו בהושע ישראל את הראשונה ...
- פילניוס הזקן, היסטוריה של הטבע ל 2 (מאה ראשונה): וישנה עוד כת, גם כן מלומדת בכשפים, שמוצאה ממשה, **יאנס** ולופטה, יהודים מלידה ...
- ברית חדשה, האירגת השניה אל תימוטאוס ג ח (המאה השניה) תרגום פרנץ דליטש: וכמו **יניס וימבריס** אשר קמו על משה, כן גם אלה מתקוממים על האמת ...
- אפוליאוס, אפולוגיה 90 (מאה שניה): אהיה כל מכשף שתחפוץ – קרמנדס עצמו, או דמיגרון, או משה, עליו ודאי שמעת, או **יאנס** או אפולובקס או דרדנוס עצמו, או כל מכשף בעל שם מימי זוראוסטר ואוסטנס ועד ימינו.
- קטעי פפירוסים במצרים מגלים שאכן היה קיים חיבור על יאנס וימברס (כבר במאה השניה-שלישית לספירה), כנראה יהודי ושייך לספרות היהודית הלניסטית.
- הספר מצוטט בחיבור החיצוני (שבצורתו הנוכחית הוא נוצרי) הנקרא צוואת שלמה (מאה שלישית-רביעית לספירה).

- בבלי מנחות פה ע"א: אמרי ליה **יוחנא וממרא** למשה: תבן אתה מכניס לעפריים. אמר להו, אמרי אינשי: למתא ירקא ירקא שקול.

- קערת השבעה מבבל: אסירין דיוין חתימין לילין אסירין לילין חת[י]מין דיוי וחתימין [די]ו[ו]י[ו] ולטבין וליילין אינון ושורבתיהון אסירין ליל ונש[ה]ון הדדוכת[י] בת הורמיזדוך בהדין ובניהון מן כוכבה ומן חל גיטא דאתא מיאלכסנדריא רבתא דמצרים ופתקא דנפק ביד **יוחנא ו[ממרא באי]ל[ו]** ש[מ]הת מלאכיה דכתיבין בסיפרא הדין.

• תרגום יונתן

שמות א טו: וְאָמַר פְּרַעֲהָ דְמָרְ הֵנָּה חָמִי בְּחִילְמִיָּהּ וְהָא כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם קִיָּמָא בְּכַף מוֹדְנָא חֲדָא וְטִלְיָא בְּרֵי אִימְרָתָא בְּכַף מוֹדְנָא חֲדָא וְהָנֹת כְּרַעָא כַּף מוֹדְנָא מְטִלְיָא בְּגוּנָה. מִן יַד שְׂדֵר וְקָרָא כָּל חֲרָשֵׁי מִצְרַיִם וְתַנְיָ לְהוֹן יַת חוּלְמִיָּהּ. מִן יַד פְּתַחֲחִין פּוּמְהוֹן **יִנְיִס וְיִמְבְּרִס** רִישֵׁי חֲרָשֵׁיא וְאָמְרִין לְפְרַעֲהָ: בִּיר חַד עֲתִיד לְמַהְגֵּי מְתִילִיד בְּכַנְיִשְׁתְּהוֹן דִּישְׁרָאֵל דְעַל יְדוֹ עֲתִידָא לְמַחְרָבָא כָּל אַרְעָא דְמִצְרַיִם.

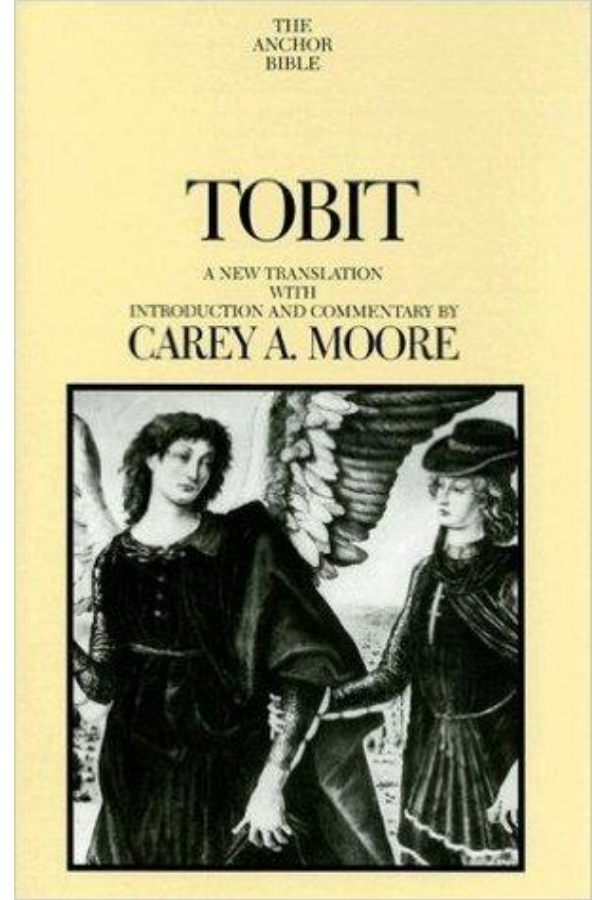
שמות ז יא: וְקָרָא לְחֹזַד פְּרַעֲהָ לְחַפְיָמְיָא וּלְחֲרָשֵׁיא וְעֵבְדוּ לְחֹזַד, הֵינּוּן **יִנְיִס וְיִמְבְּרִיס**, חֲרָשֵׁין דְבְּמִצְרַיִם בְּלַחְשֵׁי קוּסְמִיָּהוֹן הֵיכְדִין.

במדבר כב כב: וְתִקְיָף רוּגְזָא דִּינִי אָרוּם אָזִיל הוּא לְלִטוּנִינוּן וְאֲתַעְתַּד מְלֶאכְאָ דִּינִי בְּאַסְרָטָא לְמִישְׁטָן לִיָּהּ וְהוּא רְכִיב עַל אֲתַנְיָהּ וְתַרְיִן עוּלִימוּי **יִנְיִס וְיִמְרִיס** עֲמִיָּהּ.

הספרות החיצונית בחז"ל

פרק ט: טוביה

- ספר טוביה מספר על טוביה משבט נפתלי, הנמצא בגולה האשורית, ואשר הולך לבית בת דודתו, שרה, שנישאה כבר שבע פעמים, וכל פעם הרג השד אשמדאי את החתן בליל הכלולות. מלווה את טוביה המלאך רפאל, מחופש לידיד, והוא מספר לו כיצד עליו לגרש את השד אשמדאי. התחבולה עולה בידו וטוביה ושרה נישאים.
- הספר התחבר במאות השלישית-ראשונה לפנה"ס. נמצא בקאנון האורתודוקסי והקתולי, כחלק מתרגום ה-70.
- קטעים מן הספר, גם בעברית וגם בארמית, השתמרו בקומראן (4Q196–200).
- אין לו זכר בספרות חז"ל הקאנונית הקלאסית, אם כי השד אשמדאי ממלא תפקיד חשוב בסיפור בניית המקדש על ידי שלמה בתלמוד הבבלי (ב' גיטין פח ע"א-ב).
- התנחומא הוא חיבור אגדי-מדרשי פוסט-תלמודי ולו שתי גרסאות (תנחומא הנדפס, תנחומא בובר). מה שנמצא בשתי הגרסאות מקורו במהדורה המקורית של החיבור. מה שנמצא רק באחת מהן הוא מאוחר.
- בתנחומא הנדפס האזינו ז נמצא הסיפור הבא:

ומעשה באדם אחד עשיר גדול ומקובל, והיתה לו בת אחת יפת תואר מאד וחסידה. ונשאת שלשה פעמים לשלשה בני אדם ובכל לילה ראשונה של נשואיה, למחרת מוצאים בעלה מת. ואמרה: לא ימותו עוד בני אדם עלי. אשב אלמנה ועגונה עד אשר יראה המקום וירחם. ישבה ימים רבים. והיה לאותו עשיר אח עני מאד במדינה אחרת, והיו לו עשרה בנים, ובכל יום ויום הוא ובנו הגדול מביאין חבילי עצים מן היער ומוכרין אותן ומזההו מתפרנסין הוא ואשתו ובניו. פעם אחת לא מכרו ולא היה להם מעות לקנות לחם ולא אכלו אותו היום. למחר הלכו ביער ונתעטף רוח האב. זלגו עיני הבן דמעות על ענים ותלה עיניו למרום. הרהר הבן בלבו נטל רשות מאביו ומאמו והלך למדינת דודו. וכשבא לביתו שמח שמחה גדולה דודו עליו וגם אשתו ובתו, ושאלו לו על אביו ועל אמו ועל הבנים. ישב עמו שבעה ימים. לסוף שבעת ימים בא הבחור לדודו. אמר לו: שאלה אחת אני שואל ממך אל תשיבני. אמר לו דודו: אמור בני מה שתמצא. אמר לו: השבע לי. וכן עשה. אמר: זאת השאלה אשר אני שואל ממך, שתתן לי בתך לאשה. כששמע האיש בכה. אמר לו: אל בני, אל כי בעונותי כך מדתה. אמר לו: על מנת כך. אמר לו: אם על עסקי ממוני אתה קופץ עליה, אל תשאנה ואני אתן לך כסף וזהב הרבה, כי אתה בחור נאה וחכם ובעצתי אל תסתכן. אמר לו: כבר נשבעת על הדבר הזה. ראה העשיר הדבר ונתרצה לו ובא לבתו וספר לה את הדברים. כששמעה זאת בכתה וצעקה במר נפשה ותלתה עיניה למרום ואמרה: רבון העולמים, תהי ידך בי ואל ימותו כל אלו עלי. מה עשה? קדשה ועשה משתה וקרא לזקני העיר ועשה כילה וישב החתן בתוכה. ונזדמן לו זקן אחד והוא אליהו ז"ל, וקראו בינו לבינו, ואמר לו: בני, איעצך עצה נכונה ואל תט מעצתי. כשתשב לסעוד, יבא אליך עני לבוש בגדים שחורים וקרועים וייגע שער נתנו מסמרים. עני שאין כמוהו בכל העולם. כשתראהו, תקום ממושבך והושיבהו אצלך, והאכילהו והשקהו, ושמש לפניו בכל כחך וכבדהו, ואל תפל דבר מכל אשר דברתי לך, ותשאר לשלום ואני אלך לדרכי. הלך לו הזקן ובא החתן למקומו. ישבו על המשתה כשהתחילו לאכול בא אותו עני וכשראהו החתן עמד ממקומו ועשה לו כל מה שאמר לו הזקן. לאחר המשתה, אותו העני קרא לחתן. הביאו לחדר. אמר לו: בני, אני שלוחו של מקום ובאתי הנה לקחת את נפשך. אמר לו: אדוני, תן לי זמן שנה אחת או חצי שנה. אמר ליה: לא אעשה. אמר לו: אם כן, תן לי שלשים יום, או שבעה ימי המשתה. אמר לו: לא אתן לך אפילו יום אחד, כי כבר הגיע עתך. אמר לו: בבקשה ממך, המתן לי עד שאלך ואקח רשות מאשתי. אמר לו: לדבר הזה אשא פניך ולך. בא מהרה. הלך לחדר, והיא יושבת יחידה ובוכה ומתפללת לקונה, ופתח החדר. קרא הבחור אליה ובאת לפתוח לו. הביאהו אצלם בחדר. החזיקה בו ונשקה לו. אמרה לו: אחי, למה באת? אמר לה: ליטול רשות ממך, כי בא עתי ללכת בדרך כל הארץ, כי המלאך בא והגיד לי שבא לבקש את נפשי. אמרה לו: לא תלך, אלא תשב הנה, ואני אלך לו ואדברה עמו. הלכה ומצאה אותו. אמרה לו: אתה המלאך שבאת לבקש נפש אישי? אמר לה הן. אמרה לו: לא ימות עתה. כתוב בתורה "כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבור עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח" (דברים כד ה). והקב"ה אמת, ותורתו אמת. ואם תקח את נפשו תעשה התורה פלסתר. אם תקבל דברי מוטב, ואם לאו, תבוא עמי לבית דין הגדול. מיד גער הקדוש ברוך הוא במלאך והלך. בלילה שכבו יחד החתן והכלה, ואבי הכלה ואמה בוכים בחדרם, וכשהגיע לחצי הלילה קמו האיש והאשה להכין קבר לחתנם, קודם שיעלה עמוד השחר. כשקמו שמעו החתן והכלה משחקין ושמחים יחד. נכנסו לחדר לראות הדבר. ראו ושמחו והודיעו הדבר לקהל והודו לשם, וזהו שהקדוש ב"ה נוצר הבוטחים בו.